

Examining Concept and Nature of Gas Price Review Clauses

Niloofer Heydari Roochi¹ , Seyyed Nasrollah Ebrahimi²

1. Department of public Law ,Oil and Gas Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: nilooferheydari73@yahoo.com
2. Corresponding Author; Department Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: snebrahimi@ut.ac.ir

---

Article Info

Article type:
Research Article

Manuscript received:
19 July 2020
final revision received:
10 September 2020
accepted:
3 January 2023
published online:
16 August 2023

Keywords:
Expert determination, Gas sale, Price adjustment, Price revision clause.

Abstract

Unlike many arbitrations, the arbitration of price reviews in natural gas industry is not based on allegations that one party has breached a contract or otherwise committed a legal wrong. Instead, arbitrators are asked to determine whether the economics of a contract should be adjusted and, if so, to establish a new price formula. Due to the complexity of revision of gas prices, the experts have significant role in these arbitrations. Expert advice will often be used extensively, particularly in establishing whether review has been triggered, and the existence of a significant/material change in the market. Regarding expert's role, gas price arbitrations have specific nature. In this article, the specific nature of these arbitrations due to arbitrators' role in reviewing the terms of price adjustment in order to maintain the long-term contractual relations of the parties is examined by descriptive-analytical method and the interaction of these arbitrations with expert determination is reviewed. It's established that despite the prominent role of experts, they are considered arbitration not expert determination as one of Alternative Dispute Resolutions (ADR).

Cite this article: Heydari Roochi, Niloofer; Seyyed Nasrollah Ebrahimi. "Examining Concept and Nature of Gas Price Review Clauses", *Energy Law Studies*, 9 (1): 59-78.
DOI: <https://doi.com/10.22059/JRELS.2023.304901.376>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.com/10.22059/JRELS.2023.304901.376>

بررسی مفهوم و ماهیت شرط بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری گاز

نیلوفر حیدری روچی^۱ ، سید نصرالله ابراهیمی^۲ ۱. گروه حقوق عمومی، حقوق نفت و گاز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: nilloofarheydari73@yahoo.com۲. نویسنده مسئول: گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: snebrahimi@ut.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

در داوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، برخلاف سایر داوری‌های تجاری بین‌المللی، داوران به حل‌وفصل اختلافات ناشی از نقض قرارداد نمی‌پردازند، بلکه در صورت تحقق عوامل محرک مندرج در شرط بازنگری قیمت و تغییر شرایط اقتصادی قرارداد، دربارهٔ تعدیل فرمول قیمت‌گذاری تصمیم‌گیری می‌کنند. به دلیل تخصصی بودن و پیچیدگی موضوع تعدیل فرمول قیمت‌گذاری گاز، کارشناسان در این دسته از داوری‌ها نقش برجسته‌ای دارند. بررسی تحقق عوامل محرک بازنگری قیمت و وقوع تغییرات مهم و اساسی در بازار، از جمله وظایف کلیدی کارشناسان است. نظرات کارشناسان در این موضوع‌ها، گاه به هزاران صفحه نیز می‌رسد. با توجه به نقش زیاد کارشناسان، داوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز ماهیت ویژه‌ای دارند و این شبیه وجود دارد که این امر دارای ماهیت کارشناسی است. مقالهٔ پیش‌رو، به تحلیل ماهیت خاص این نهاد می‌پردازد و روشن می‌سازد که نهاد مذکور به‌رغم نقش برجستهٔ کارشناسان، دارای ماهیت داوری است و ماهیت آن، تصمیم کارشناس به‌عنوان یکی از روش‌های جایگزین حل‌وفصل اختلافات نیست.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۳۹۹/۴/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۳۹۹/۶/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۰/۱۳

تاریخ چاپ:

۱۴۰۲/۵/۲۵

کلیدواژه‌ها:

تعدیل فرمول قیمت، تعیین

کارشناس، شرط بازنگری

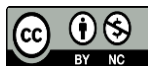
قیمت، فروش گاز.

استناد: حیدری روچی، نیلوفر؛ سید نصرالله ابراهیمی (بهار و تابستان ۱۴۰۲). «بررسی مفهوم و ماهیت شرط بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری گاز»، (۱)۸:

DOI: <https://doi.com/10.22059/JRELS.2023.304901.376>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

© نویسندگان.

DOI: <https://doi.com/10.22059/JRELS.2023.304901.376>

مقدمه

در خریدوفروش گاز طبیعی^۱ به دلیل بلندمدت بودن قرارداد و عدم ثبات قیمت انرژی (ازجمله گاز طبیعی) در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، طرفین نمی‌توانند فرمول قیمت ثابتی را که در تمام عمر قرارداد در برابر تغییرات پاسخگو باشد، درج کنند. ازاین‌رو طرفین با درج شرط بازنگری فرمول قیمت^۲ در این قراردادها، معیارهایی را برای تجدیدنظر و تعدیل فرمول قیمت‌گذاری قرارداد می‌گنجانند. در شرط بازنگری قیمت، حصول توافق دربارهٔ تعدیل فرمول قیمت‌گذاری، ابتدا منوط به مذاکره طرفین در مدت زمان مندرج در قرارداد است. چنانچه طرفین در مدت مزبور از طریق مذاکره به توافق دست نیافتند، موضوع غالباً به داوری ارجاع می‌گردد. شمار اندکی از قراردادها، موضوع را به تعیین کارشناس ارجاع می‌دهند.

در داوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، برخلاف سایر داوری‌های تجاری، از داوران خواسته می‌شود تا به تبیین این مسئله بپردازند که آیا عناصری که در قرارداد برای بازنگری فرمول قیمت‌گذاری، مشخص شده، محقق شده‌اند یا خیر و با فرض تحقق چنین عناصری، اصلاح فرمول قیمت چگونه باید انجام گیرد؟ بنابراین نقش داوران در این دعوی با سایر اختلافات تجاری متفاوت است. در وهلهٔ نخست، داوران باید درک درستی از مفهوم تجاری اختلاف و نه صرفاً مفهوم حقوقی آن داشته باشند. داوران باید براساس شروط قراردادی و قانون حاکم بر قرارداد، راه‌حلی بیابند که از لحاظ اقتصادی برای طرفین قابل پذیرش باشد و به حفظ روابط بلندمدت و راهبردی آن‌ها بینجامد. در وهلهٔ دوم، داوران باید دارای حداقل دانش بنیادی در زمینهٔ قیمت‌گذاری گاز باشند. سرانجام، در این دسته از دعوی بهتر است نگاه غالب داوران به مسئله، نگاه تجاری باشد. همچنین داوران باید در صدور رأی توجه ویژه‌ای به فرمول قیمت-گذاری موجود، قانون حاکم، شرط داوری و رابطهٔ بین شرط بازنگری قیمت، فرمول قیمت‌گذاری و مابقی قرارداد داشته باشند. پس، این داوری‌ها دارای مفهوم و ماهیت ویژه‌ای هستند.

کارشناسان در این دسته از داوری‌ها، نقشی کلیدی برعهده دارند. بنابراین در مقاله حاضر به بررسی مفهوم و ویژگی‌های خاص داوری‌های بازنگری فرمول قیمت گاز پرداخته شده و پس از بررسی حدود صلاحیت داوران براساس شروط بازنگری قیمت، تعامل این داوری‌ها با کارشناسی مورد مذاکره قرار می‌گیرد تا تفاوت این نهاد با نهاد تعیین کارشناس روشن گردد.

---

1. Long term Sale and Purchase Agreement (SPA)

2. Price Revision Clause

۱. مفهوم داورهای بازرنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز

داوری سازوکار مرجح حل و فصل اختلافات قراردادهای تجاری بین‌المللی است (Ason, 2019: 9). در صنعت انرژی نیز داور رایج‌ترین شیوه حل و فصل اختلافات است. در این صنعت، به دلیل این‌که عمدتاً یک عنصر خارجی وجود دارد، داور تحت شمول داورهای تجاری بین‌المللی قرار می‌گیرد. این داورها نیز به دو صورت سازمانی و موردی انجام می‌گیرند. مبنای داور نیز مانند سایر داورها، ممکن است شرط داور یا موافقت‌نامه داور باشد. یک دسته خاص از داورهای صنعت انرژی، داورهای بازرنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز است.

داورهای بازرنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، دسته‌ای از داورهای تجاری بین‌المللی هستند که طرفین قرارداد بلندمدت خرید و فروش گاز طبیعی، موضوع بازرنگری در فرمول قیمت قرارداد را به داور یا هیأتی از داوران ارجاع می‌دهند. طرفین قراردادهای عرضه گاز به دلایل متعددی برای حل و فصل اختلافات فرمول قیمت‌گذاری خود، روش داور را ترجیح می‌دهند؛ از جمله این دلایل، انعطاف‌پذیری داور و خصوصی بودن تمام فرایند و محرمانه بودن نتیجه است که به دلیل ماهیت حساس ترتیبات قیمت‌گذاری و اطلاعات بازار در زمینه بازرنگری فرمول قیمت گاز، طرفین معمولاً درخواست محرمانگی نتیجه این فرایند را دارند. به دلیل پیچیدگی و ریسک بالا در داورهای بازرنگری فرمول قیمت‌گذاری، این دسته از اختلافات توسط هیأت داور سه نفره‌ای رسیدگی می‌شوند. روش‌های گوناگونی برای انتخاب دیوان داور وجود دارد، اما طرفین معمولاً داوران را خود براساس راستی‌آزمایی مبتنی بر تجارب پیشین آن‌ها انتخاب می‌کنند. سپس دو داور منتخب، سرداور را برای اداره فرایند داور برمی‌گزینند. در بعضی موارد، طرفین برای انتخاب سرداور به مؤسسه داور متوسل می‌شوند. نقش مؤسسه داور در فرایند داور به توافق طرفین بستگی دارد. گاهی طرفین، داور خود را به مؤسسه‌ای خاص مانند دادگاه داور بین‌المللی لندن^۱ می‌سپارند. گاهی نیز موضوع اختلاف خود را به داور موردی براساس قواعد داور آنسیترال ارجاع می‌دهند (Ason, 2019: 10).

مبنای قراردادی ارجاع موضوع بازرنگری فرمول قیمت‌گذاری به داور، شرط داور مندرج در قرارداد است. این شرط ممکن است یا به صورت شرطی مستقل و جدا از شرط داور قرارداد، در شرط بازرنگری قیمت درج شده باشد و یا همان شرط کلی داور مندرج در قرارداد بلندمدت خرید و فروش گاز طبیعی باشد. در هر صورت، در تنظیم شرط داور قراردادهای فروش گاز، بهتر

است به سازمانی یا موردی بودن داوری، مقر داوری، تعداد داوران، تعیین زمان مناسب برای داوری و محرمانه بودن فرایند داوری توجه شود (Sparling & others, 2016: 10-11).

۲. ویژگی‌های خاص داوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز

موضوع داوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، تعدیل و تجدیدنظر در فرمول قیمت مندرج در قرارداد بلندمدت عرضه گاز طبیعی است. در این دسته از داوری‌ها، برخلاف سایر داوری‌های تجاری بین‌المللی، نقض قرارداد رخ نداده است. داوران باید بررسی کنند که آیا شرایط اقتصادی قرارداد نیاز به تعدیل و اصلاح دارد و اگر این‌گونه است، فرمول قیمت را متناسب با شرایط تغییر یافته اصلاح کنند. از این‌رو نقش داوران مانند نقش سنتی آن‌ها که حل و فصل اختلافات است، نیست و فصل خصومتی انجام نمی‌شود، بلکه داوران باید به راه‌حل قابل قبول تجاری دست یابند که رابطه تجاری طرفین حفظ گردد (Von Mehren & Sanders, 2014: 91).

قراردادهای عرضه گاز طبیعی در دسته قراردادهای رابطه‌ای^۱ جای دارند. در این دسته از قراردادهای طرفین به دنبال حفظ روابط تجاری خود در بلندمدت هستند. بنابراین دیوان داوری باید به راه‌حلی دست یابد که برای طرفین قابل پذیرش بوده و از نظر اقتصادی نیز پایدار باشد. دیوان داوری با تفسیر و اعمال شروط قرارداد عرضه گاز و نیز با توجه به قانون حاکم بر قرارداد، به راه‌حل تجاری مناسب دست می‌یابد. بنابراین، از دیگر ویژگی‌های خاص این داوری‌ها، حفظ روابط طولانی و راهبردی طرفین است.

دیوان داوری در فرایند داوری، دو وظیفه اصلی را عهده‌دار است؛ وظیفه اول، احراز وقوع عوامل محرک بازنگری فرمول قیمت‌گذاری است و وظیفه دوم، بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری قرارداد در صورت تحقق عوامل محرک است. در راستای این وظایف، شرط بازنگری قیمت، حدود اختیارات و صلاحیت داوران را مشخص می‌کند.

---

۱. قراردادهای رابطه‌ای (Relational Contracts) در برابر قراردادهای گسسته (Discrete Contracts) قرار دارند. این قراردادها در دسته قراردادهای بلندمدتی هستند که به دلیل ارتباطات گسترده طرفین، بر مبنای اعتماد بنا می‌شوند و مهم‌ترین ویژگی آن‌ها، حفظ روابط راهبردی طرفین و حصول اطمینان از موفقیت روابط بلندمدت آن‌هاست (Uzezi Aziano, 2008: 12). توضیح آن‌ها که قراردادهای عرضه گاز طبیعی از طریق خطوط لوله، تنها می‌تواند از طریق قراردادهای بلندمدت اتفاق افتد و چنانچه طرفین قصد عرضه گاز از طریق قراردادهای میان‌مدت یا کوتاه‌مدت و یا دفعی و موردی و تک‌محموله (spot) داشته باشند، بایستی عرضه مزبور از طریق تبدیل گاز طبیعی به LNG و صادرات LNG از طریق کشتی‌های حمل‌کننده LNG انجام گردد.

۱.۲. موضوع داوری‌ها

در گام نخست، داوران باید رعایت شرایط شکلی مندرج در قرارداد خریدوفروش توسط درخواست‌کننده بازنگری را به دقت مورد بررسی قرار دهند. بررسی رعایت شرایط شکلی توسط داوران در چهار محور انجام می‌گیرد. در درجه اول، داوران به بررسی این موضوع می‌پردازند که آیا طرف درخواست‌کننده، درخواست خود را در محدوده زمانی تعیین شده در شرط بازنگری قیمت ارسال کرده است یا خیر؟ در درجه دوم، رعایت شکل درخواست و در درجه سوم رعایت محتوای درخواست توسط دیوان داوری بررسی می‌گردد. در گام آخر، دیوان داوری توجه خود را معطوف به رعایت تکلیف طرفین به مذاکره پیش از رجوع به داوری می‌کند (Von Mehren & Sanders, 2014: 94).

در گام دوم، داوران به بررسی شرایط ماهوی می‌پردازند. آن‌ها در برخورد با اختلافات بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز با چالش‌های متعددی روبه‌رو هستند؛ اولاً، داوران باید به بررسی مسائل فنی بپردازند و به پرسش‌های فنی پاسخ گویند؛ برای نمونه، داوران باید تغییرات در بازاری خاص را بررسی کرده یا فرمول قیمت را اصلاح کنند؛ ثانیاً، مفاد شروط بازنگری قیمت به داوران اجازه می‌دهد تا تنها در صورت تحقق شروط مشخص شده دخالت کنند و دخالت آن‌ها نیز محدود به مفاد شروط بوده و توسط طرفین تعیین شده است (Bohmer, 2015: 487).

به دلیل کلی بودن زبان نگارش شروط بازنگری قیمت، تفسیر و انطباق شرایط ماهوی با وقایع پرونده برای داوران امری دشوار است. استفاده از شیوه نگارش کلی در راستای هدف طرفین در استفاده از فرایند بازنگری فرمول قیمت امری ضروری است. هنگام مذاکره برای نگارش قرارداد خریدوفروش گاز طبیعی، امکان پیش‌بینی تغییراتی که ممکن است در آینده در بازار انرژی به وقوع بپیوندد، با توجه به بلندمدت این قراردادها وجود ندارد. بنابراین داوران بایستی شروط ماهوی را در چهارچوب معنای متعارف تجاری تفسیر کرده و اثر تغییرات بر شرایط اقتصادی قرارداد را به دقت و با روشی مناسب بررسی کنند (Von Mehren & Sanders, 2014: 97).

۲.۲. حدود صلاحیت داوران

دربارۀ حدود صلاحیت داوران دو رویکرد اصلی وجود دارد؛ رویکرد تکاملی^۱ که به توافق اصلی طرفین اهمیت زیادی می‌دهد. این رویکرد بیان می‌دارد مفاد و شرایط قرارداد باید به گونه‌ای اصلاح شود که تعادل اقتصادی قرارداد در مواجهه با شرایط تغییر یافته جدید، حفظ شود و طرفین

1. Evolutionary

به تعادل اقتصادی که هنگام ورود به قرارداد از آن بهره‌مند بوده‌اند، بازگردند. برعکس در رویکرد تحولی^۱، اهمیت اندکی به توافق اصلی طرفین داده می‌شود. در این رویکرد، مواد قرارداد خریدوفروش گاز طبیعی تغییر می‌کنند و طرفین در رابطه قرارداد خود باقی می‌مانند؛ اما مفاد قرارداد با آنچه توافق اصلی طرفین بوده است، متفاوت خواهد شد. این که کدام رویکرد بر بازنگری فرمول قیمت قرارداد حاکم است، به مفاد بندهای بازنگری در جایی که حدود اختیارات داوران را مشخص می‌کنند، بستگی دارد (Griffin & Van Eupen, 2014: 146-147).

صلاحیت داوران در داورهای بازنگری فرمول قیمت گاز به مندرجات قرارداد بستگی دارد. ریسک اصلی در داورهای بازنگری فرمول قیمت، ریسک بازنویسی فرمول قیمت به گونه‌ای است که مورد درخواست هیچ‌یک از طرفین نبوده باشد. چنانچه در پرونده آتلانتیک علیه گس نچرال^۲، دیوان داور برای خود اختیارات گسترده‌ای تصور کرد و با رویکردی تحولی به وضع فرمولی پرداخت که مورد درخواست هیچ‌یک از طرفین نبود (Bohmer, 2015: 491). علت این ریسک، فرض غلطی است که منبع قدرت داوران را چیزی فراتر از اراده طرفین می‌داند. داوران قدرت خود را از شرط داور مندرج در قرارداد می‌گیرند. به سخن دیگر، اراده طرفین است که داوران را داور می‌کند. بنابراین، طرفین قدرت داور را تعیین می‌کنند و می‌توانند این قدرت را محدود سازند. راه‌حل پیشنهادی برای کاهش این نگرانی، داور بیس‌بال^۳ است. در این داور، هر یک از طرفین پیشنهاد فرمول قیمت خود را به داوران تسلیم می‌کند و داوران باید از بین دو پیشنهاد مزبور یکی را انتخاب کنند. داور بیس‌بال در صنعت مورد استقبال زیادی قرار نگرفته است. دلیل آن نیز شگفت‌انگیز نیست. نباید به راه‌حل‌هایی افراطی روی آورد که به طرفین کنترل بیشتری بر فرایند بازنگری فرمول قیمت می‌دهد. به جای راه‌حل‌های افراطی، طیف وسیعی از روش‌های دیگر هست که می‌تواند دامنه اختیارات دیوان داور بازنگری فرمول قیمت را محدود سازد. از سوی دیگر، این محدودیت‌ها نباید به گونه‌ای باشد که داوران نتوانند به تصمیم تجاری معقولی که بازتاب‌دهنده قیمت بازار باشد، دست یابند.

از جمله روش‌هایی که می‌توان با به‌کارگیری آن‌ها، حدود اختیارات داوران را محدود کرد، ایجاد محدودیت در فرایند تصمیم‌گیری داوران، محدودیت در تغییرات ساختاری در فرمول قیمت و ایجاد محدودیت‌های کمی برای بازنگری در قیمت قرارداد هستند (Ason, 2019: 16-17).

---

1. Revolutionary

2. ATLANTIC LNG COMPANY OF TRINIDAD & TOBAGO V GAS NATURAL APRONISIONAMIENTOS SDG, S.A DECISION OF THE US FEDERAL COURT (2008)

۳. به داور بیس‌بال (Baseball Arbitration)، داور پاندولی یا داور آخرین پیشنهاد نیز گفته می‌شود.

۳. شرط بازنگری قیمت

در اجرای قراردادهای گازی، هنگامی که بر اثر تغییر غیرقابل پیش‌بینی شرایط اقتصادی، تعادل اقتصادی قرارداد به هم می‌خورد، بهترین راه‌حل تعدیل قرارداد است (هدایی متنق، ۱۳۹۶: ۲). به دلیل بلندمدت بودن قراردادهای خریدوفروش گاز طبیعی، معمولاً شرطی با عنوان «شرط بازنگری قیمت» در آن‌ها درج می‌شود. شرط بازنگری قیمت، این امکان را برای طرفین ایجاد می‌کند تا در برخورد با تغییرات غیرقابل پیش‌بینی بازار، فرمول قیمت قراردادی را مورد بازبینی قرار دهند و تعادل اقتصادی قرارداد را بازگردانند. شروط بازنگری قیمت، امکان تعدیل و اصلاح فرمول قیمت موجود در قرارداد را در صورت تحقق شرایطی خاص، فراهم می‌کنند (Holland & Ashley, 2012: 32). علت اصلی درج شرط بازنگری قیمت در قرارداد، آن است که طرفین، ابزاری برای برقراری تعادل اقتصادی قرارداد در دست داشته باشند (Leijten & Vries Lentsch, 2014: 33).

طبق این شرط، برای بازنگری فرمول قیمت باید چندین مرحله طی شود؛ در گام اول، طرفی که خواهان بازنگری قیمت است باید اظهارنامه‌ای منطبق با مفاد قرارداد صادر کند. در این اظهارنامه باید عوامل محرک که موجب این درخواست شده‌اند، ذکر گردند. گام دوم، دوره زمانی مشخصی برای مذاکرات است که طرفین باید در آن دوره به راه‌حل دست یابند. گام آخر، زمانی است که مذاکرات به نتیجه نمی‌رسد و اختلافات به یک دیوان داوری ارجاع می‌شود. دیوان بررسی می‌کند و اگر محرک‌های بازنگری قیمت واقع شده باشند، تصمیم می‌گیرد فرمول قیمت چگونه مورد تجدیدنظر قرار گیرد تا بازتاب‌دهنده تغییرات باشد. این که دیوان دقیقاً در چه محدوده موضوعی می‌تواند تصمیم‌گیری کند و برای این تصمیم، چه اطلاعاتی باید داشته باشد، معمولاً تا اندازه‌ای در شرط بازنگری قیمت مشخص می‌شود (Baily & Lidgate, 2014: 142).

۳.۱. معیارهای حاکم بر بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری گاز

شرط بازنگری قیمت، معمولاً برای شروع بازنگری قیمت شرایطی را لازم می‌داند. به این شرایط «وقایع محرک»^۱ گفته می‌شود (Holland & Ashley, 2012: 37). محرک بازنگری قیمت می‌تواند به صورت دوره‌ای^۲، خاص^۳ یا ترکیبی از این دو باشد. در محرک دوره‌ای بازبینی قیمت، طرفین می‌توانند در توافقی آزادانه، گذر زمان را به‌عنوان محرکی خودکار برای بازنگری قرار دهند. این ساده‌ترین روش بازنگری قیمت است. در محرک خاص بازنگری قیمت، تجدیدنظر در قیمت با تحقق پاره‌ای از شرایط انجام می‌پذیرد. اولین شرط، وقوع شرایط خاص خارج از کنترل

-
1. Trigger Events
  2. Periodic
  3. Special Trigger

طرفین است. شرط دوم آن است که تغییر شرایط به تغییرات اساسی در بازار انجامیده باشد. سرانجام این که تغییرات یادشده، غیرقابل پیش‌بینی باشند (McNAIR CHAMBERS, 2013: 3). طرفین قرارداد، اغلب از محرک دوره‌ای و خاص به صورت ترکیبی استفاده می‌کنند.

۳.۱.۱. تغییر شرایط اقتصادی

اولین موضوعی که در شرط بازنگری قیمت متعارف به آن توجه می‌شود، آن است که شرایط اقتصادی در مقایسه با شرایط زمان درج بند بازنگری قیمت، دچار تغییر شده باشند. طرفی که درخواست بازنگری فرمول قیمت را دارد، باید چند مسئله را ثابت کند:

اول این که تغییرات در شرایط اقتصادی در طول دوره بازنگری (در تاریخ مشخص شده در شرط بازنگری یا در دوره ارجاع^۱) اتفاق افتاده‌اند و هنوز در مواد مربوط به فرمول قیمت بازتاب نیافته‌اند. این مؤلفه، معیار زمان نامیده شده است. دوم این که این تغییر، اساسی و برجسته باشد. اساسی^۲ بودن در ارتباط با تغییر ارزش گاز تعریف می‌شود. این ارزیابی در هر پرونده با توجه به مقتضیات پرونده انجام می‌شود؛ برای نمونه، اتاق بازرگانی بین‌المللی^۳ در سال ۲۰۱۴ (ICC Case No 15051)، درباره موضوع تغییرات اساسی اقدام به صدور رأی کرده است. در این رأی، ۲۵ درصد افزایش پایدار در قیمت‌های نفت خام برنت در دوره بازنگری، تغییر اساسی و مهم شمرده شده است. معیار دوم، به معیار نفوذ تغییرات مشهور است. سوم این که این تغییرات در کشور یا بازار خریدار واقع شده‌اند. موضوع مهم، چگونگی تفسیر این محدودیت جغرافیایی است؛ به‌ویژه که امروزه شرکت‌های گازی تجارت خود را ماورای مرزهای کشورها گسترش داده‌اند و مرزها در حال از بین رفتن هستند. معیار فوق، معیار جغرافیایی نامیده می‌شود. و در نهایت، خارج از کنترل طرفین بودن تغییرات و یا معیار تأثیرگذاری نیازمند اثبات است (Leijten & Vries Lentsch, 2014: 37-40). در شروط بازنگری قیمتی که به‌خوبی تنظیم شده‌اند، عنصر غیرقابل پیش‌بینی بودن نیز درج شده است؛ بدین معنا که تغییر ممکن است قابل پیش‌بینی باشد، اما اثری که بر ارزش اقتصادی قرارداد می‌گذارد، لزوماً باید غیرقابل پیش‌بینی باشد. البته گفتنی است که تشخیص این موضوع با پیچیدگی‌هایی همراه است (Young, 2014: 23). اگرچه این معیارها ظاهراً ساده به نظر می‌رسند، اکثر طرفین و محاکم در بررسی و اثبات این معیارها به مشکل برمی‌خورند. کارشناسان اغلب در بررسی معیارهای تغییر در شرایط اقتصادی نقش اساسی ایفا می‌کنند (Gibson & Moselle, 2014: 119).

---

1. Reference Period
2. Significant
3. ICC

۲.۱.۳. تغییر ارزش گاز

در شرط بازنگری قیمت بیان می‌شود که منظور از «ارزش گاز»: اولاً، ارزش گاز در بازار خریدار است، چه به بازار مصرف نهایی اشاره شده و چه نشده باشد؛ ثانیاً، ارزشی که مستقیم یا غیرمستقیم توسط یک شرکت گازی کارآمد ایجاد می‌شود. منظور از ارزش، ارزش گاز در بازار مصرف‌کننده نهایی خریدار است. شروط بازنگری قیمت عموماً قابل احراز بودن ارزش را ملاک قرار می‌دهند. در همین زمینه، اتاق بازرگانی بین‌المللی در پرونده ۱۳۵۰۴ در رأی نهایی خود چنین استدلال می‌کند (ICC Case No 13504)

چنانچه در قرارداد مقرره خاصی درباره معنای «ارزش گاز طبیعی» درج نشده باشد، دیوان بر این باور است که این اصطلاح باید به گونه‌ای تفسیر شود که منظور از آن، ارزش متعارف بازار گاز باشد و این ارزش بر مبنای قیمت یا قیمت‌های قابل احراز در معاملات واقعی در بخش‌های مختلف بازار که شامل بازار مصرف نهایی خریدار است، تعیین می‌شود.

ارزش احراز شده در بازار همان پرداخت یا درآمد یا قیمتی است که فروشنده از تمام مصرف‌کنندگان نهایی می‌گیرد. این اصل که هرگونه تعیین ارزش بر طبق شرط بازنگری قیمت باید نهایتاً بر مبنای قیمت‌های احراز شده یا قابل احراز انجام گیرد، توسط خواننده تصدیق شده است (Leijten & Vries Lentsch, 2014: 42-43).

۳.۱.۳. توانایی فروش گاز از منظر اقتصادی

معمولاً در شرط بازنگری قیمت، بند جداگانه‌ای وجود دارد که بیان می‌کند مواد قیمت قراردادی در هر شرایطی به خریدار اجازه می‌دهد گاز را از منظر اقتصادی (با لحاظ صرفه و صلاح اقتصادی) به فروش رساند. این شرط، معروف به شرط «در هر شرایطی»^۱ است. بعضی از خریداران بر این باورند که تغییر در شرایط اقتصادی که به تغییر قیمت قرارداد می‌انجامد، نباید به گونه‌ای باشد که گاز را برای خریدار غیرقابل فروش کند. به سخن دیگر، قیمت اصلاح شده، نه تنها باید بازتاب‌دهنده تغییر شرایط اقتصادی باشد، بلکه نباید به قابل فروش بودن گاز برای خریدار خدشه‌ای وارد کند. اگر تعدیل قیمت قراردادی حاصله از تغییر در شرایط اقتصادی، به خریدار اجازه ندهد گاز را بفروشد، باید مجدداً تعدیل و اصلاح انجام شود. این تفسیر، خوشایند خریداران است، اما هنوز رأی منتشر نشده است که مؤید این تفسیر باشد (Leijten & Vries Lentsch, 2014: 43-45).

1. In Any Case Clause

۲.۳. اظهارنامه و مذاکره در بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری گاز

در شروط بازبینی قیمت آمده است که طرف درخواست‌کننده بازنگری در قیمت، باید اخطار (اظهارنامه)^۱ صادر و در آن موجبات بازنگری در قیمت را ذکر کند (Levy, 2014: 15). طرف درخواست‌کننده بازنگری به وسیله نامه‌ای قصد خود را به طرف دیگر اعلام می‌کند. به این نامه، اظهارنامه یا نامه موجبات تعدیل^۲ گفته می‌شود. هدف این نامه، اطلاع‌رسانی به طرف مقابل است. اهمیت این نامه زمانی آشکار می‌شود که طرفین وارد داوری می‌شوند؛ از این رو اعتبار این نامه برای آغاز امر بازنگری فرمول قیمت، حیاتی است (Leijten & Vries Lentsch, 2014: 34). اظهارنامه شرایط خاصی دارد که باید در آن رعایت شود؛ برای نمونه، یکی از شرایط می‌تواند این باشد که طرف درخواست‌کننده بازنگری در اظهارنامه خود، فرمول قیمت اصلاحی پیشنهادی خود را درج کند. همچنین وی باید با ارائه مستندات دقیق، وقوع تغییرات اساسی و مهم را اثبات کند (Baily & Lidgate, 2014: 143). شرط دیگر این است که معمولاً در قراردادها ذکر می‌شود که اظهارنامه باید کتبی باشد.

پس از ارائه اظهارنامه، نوبت به مذاکرات می‌رسد. شرط بازنگری قیمت ممکن است مدت زمان مذاکرات طرفین را مشخص سازد (Baily & Lidgate, 2014: 144). بازه زمانی مذاکرات معمولاً سه تا شش ماه است؛ البته این بازه به توافق طرفین بستگی دارد. دوره مذاکره حد فاصل تنظیم اظهارنامه و شروع داوری است؛ بدین معنا که مذاکرات پس از ارسال اظهارنامه آغاز و تا پیش از شروع فرایند داوری پایان می‌یابد (Sparling & others, 2016: 6). اگر پس از پایان مدت مذاکرات، طرفین به توافق دست نیافتند، معمولاً اختلاف به داوری ارجاع می‌شود.

۴. تعامل داوری‌های بازنگری فرمول قیمت گاز با کارشناسی

به‌طور کلی، کارشناسان در اختلافات بین‌المللی صنعت نفت و گاز، سه نقش اساسی برعهده دارند. نقش اول و سنتی آن‌ها ارزیابی است. طرفین از کارشناس ارزیاب برای اطمینان یافتن از برخی موضوع‌های خاص قراردادی استفاده می‌کنند. نقش کارشناس به‌عنوان ارزیاب تا امروز ادامه یافته است. اما نکته قابل توجه این است که نقش وی به‌عنوان تصمیم‌گیرنده روزبه‌روز بیشتر می‌شود. عملکرد دوم کارشناسان، حضور به‌عنوان شاهد کارشناس در داوری‌های حل و فصل اختلافات تجاری بین‌المللی است. کارشناسی که به ادای شهادت می‌پردازد، ممکن است توسط طرفین یا دیوان داوری انتخاب شده باشد. و نهایتاً سومین نقش کارشناس، حل و فصل اختلافات است.

---

1. Price Review Notice

2. Trigger Letter

نقش کارشناس به عنوان مرجع حل و فصل کننده اختلافات نقشی جدید است. در این روش، طرفین در یک توافق نامه، حل و فصل اختلاف را بدون ارجاع به رسیدگی قضایی یا داوری به کارشناس می سپارند. هنگامی که طرفین توافق می کنند تصمیم کارشناس برای آن ها نهایی و الزام آور باشد، در واقع به شیوه تعیین کارشناس متوسل شده اند (Stultz-Karim & Fraser, 2009: 3-4).

۱.۴. بررسی انواع کارشناسی در داوری های بازنگری در فرمول قیمت گذاری گاز

کارشناسان در داوری های بازنگری فرمول قیمت گاز نقشی کلیدی برعهده دارند. داوران در موضوع هایی که اختیار دارند از گواهی کارشناس استفاده کنند، به دو صورت شاهد کارشناس یا گزارش کارشناس از آن ها بهره مند می گردند. دو دسته اصلی از گواهی کارشناس وجود دارد. کارشناس می تواند منصوب هیأت داوری یا طرفین باشد. در هر دو صورت، نکته مهم حفظ استقلال وی است. کارشناسان باید به ارائه گزارش پرداخته و برای تحقیق در جلسه استماع شفاهی حضور داشته باشند (زمانی، ۱۳۹۷: ۹۱). موضوع بعدی، ارجاع اختلاف به تعیین کارشناس به عنوان یکی از روش های جایگزین حل و فصل اختلافات است. گنجاندن شرط تعیین کارشناس از سوی طرفین در قرارداد، بدان معناست که از داوری عدول کرده و موضوع را به نهادی مستقل با ماهیت ویژه سپرده اند.

۱.۴.۱. مفهوم شاهد کارشناس^۱

به کارشناسان منتخب طرفین، شاهد کارشناس گفته می شود. شاهد کارشناس در موضوع های فنی و تخصصی، دیوان داوری را راهنمایی می کند. نقش این کارشناسان در داوری های بین المللی تحت عنوان عمومی دلیل^۲ باید مورد بررسی قرار گیرد. اصولاً همه قواعد عمومی مرتبط با دلیل، به ویژه قابلیت پذیرش دلیل که در داوری بین المللی جاری هستند، شامل شهادت شهود کارشناس نیز می گردند (باقرزاده، ۱۳۹۱: ۳۲). رویه داوری بین المللی چنین است که شهادت شهود به صورت کتبی و در قالب شهادت نامه اخذ شده و به دیوان داوری ارائه می گردد؛ با این پیش فرض که شهود برای پرسی آزمایی متقابل توسط طرف دیگر و یا پاسخ به پرسش داوران آماده حضور خواهند بود (همان: ۳۷).

---

1. Expert Witness
2. Evidence

در اختلافات صنعت نفت و گاز که به داوری ارجاع می‌گردد، موضوع‌های فنی و تخصصی مختلفی وجود دارند. از این رو، گاهی طرفین به دلیل گستردگی موضوعات، از بیش از یک شاهد کارشناس استفاده می‌کنند. مزیت این امر، این است که دیوان داوری از دیدگاه چند کارشناس مختلف مطلع خواهد گردید. فایده دیگر این امر آن است که شهود کارشناس با دقت بیشتری به ارائه نظر می‌پردازند؛ زیرا می‌دانند اظهارات آن‌ها توسط سایر شهود کارشناس به چالش کشیده خواهد شد.

مهم‌ترین مزیت توسل به شهادت کارشناس، موضوع تفویض صلاحیت قضایی^۱ است. همواره این خطر وجود دارد که داور صلاحیت خود در مسائل موضوعی و حکمی را به‌طور صریح یا ضمنی به شخص ثالثی منتقل کند. چنانکه گفته شد، شهود کارشناس، باور دیوان در امر تصمیم‌گیری هستند. بنابراین استفاده از آن‌ها خطر تفویض صلاحیت دیوان داوری را به حداقل می‌رساند؛ زیرا دیوان ملزم است از بین نظرات متفاوت کارشناسان طرفین، خود به تصمیم‌گیری بپردازد؛ درحالی‌که در صورت استفاده از کارشناس منتخب دیوان، ریسک تفویض صلاحیت قضایی افزایش می‌یابد (همان: ۳۹).

۲.۱.۴. مفهوم کارشناس منتخب دیوان داوری

برای حل مسائلی که جنبه فنی و تخصصی دارند، دیوان داوری می‌تواند از تحقیق کارشناس^۲ استفاده کند. در قواعد حاکم بر داوری نیز امکان استفاده از کارشناسان منتخب دیوان پیش‌بینی شده است؛ برای نمونه، ماده ۲۶ قانون نمونه آنسیترال^۳ چنین مقرر کرده است که: «دیوان می‌تواند یک یا چند کارشناس را برای ارائه گزارش به دیوان در مورد موضوعات خاصی که باید توسط دیوان تصمیم‌گیری شوند انتخاب کند، مگر این‌که طرفین به گونه دیگری توافق کرده باشند».

تعیین کارشناس توسط دیوان چند ریسک جدی به همراه دارد؛ ریسک اول، احتمال تبدیل شدن کارشناسان منتخب دیوان به تصمیم‌گیرندگان اصلی اختلاف است. با وجود این‌که دیوان داوری بر این موضوع تأکید دارد که حدود اختیار کارشناس منتخب دیوان تنها محدود به پرسش مطروحه است و این کارشناس به‌عنوان داور عمل نخواهد کرد، اما در عمل، قضیه متفاوت است. در میدان عمل کمتر حالتی پیش می‌آید که داوران بدون استفاده از نظر ماهوی کارشناسان

1. Delegation of Judicial Authority

2. Expert Inquiry

3. UNCITRAL MODEL LAW ON INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION, 1985 With amendments as adopted in 2006. Art 26 1(a).

تصمیم‌گیری کنند. در برخی از پرونده‌ها، دیوان داوری برای تصمیم‌گیری درباره فرمول قیمت قرارداد به حدی به نظر کارشناس تکیه می‌کند که کارشناس در عمل تبدیل به تصمیم‌گیرنده اختلاف^۱ می‌شود. این موضوع، اثر خود را در هزینه‌های داوری نشان می‌دهد. طرفین برای دستیابی به تصمیم درباره تعدیل فرمول قیمت باید هزینه‌های داوران را که تصمیم‌گیرنده هستند و کارشناسان که تصمیم‌گیرندگان بالفعل هستند پردازند. این در حالی است که کارشناسان به‌طور رسمی فقط یاور دیوان داوری محسوب می‌شوند (Ason, 2019: 18).

ریسک بعدی، ریسک تفویض صلاحیت قضایی است که در قسمت قبل به آن اشاره شد. در صورت استفاده صرف از کارشناس منصوب دادگاه، این احتمال بالاست که صلاحیت قضایی خواسته یا ناخواسته عملاً به وی تفویض گردد (باقرزاده، ۱۳۹۱: ۳۹). به سخن دیگر، دیوان داوری با این انتخاب عملاً اختیارات خود را به داور چهارم که همان کارشناس است، تفویض می‌کند. کارشناس منتخب دادگاه نقشی مشابه داور ایفا می‌کند؛ زیرا به بررسی وقایع و مستندات پرداخته، استدلال‌های طرفین را غالباً از طریق کارشناسان منتخب آن‌ها استماع کرده و در نهایت نظر خود را صادر می‌کند. دیوان داوری نیز در بیشتر موارد رأی خود را بر مبنای نظر کارشناس منتخب خود صادر می‌کند (De Berti, 2017: 62). آخرین ریسک، ریسکی است که در داوری‌های بازنگری فرمول قیمت گاز مطرح می‌گردد. کارشناسان منتخب دیوان در این دسته از داوری‌ها کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند. دلیل این امر، آن است که طرفین برای تحلیل اقتصادی و تحلیل بازار و ارائه دلایل و مدارک خود به کمک کارشناسان نیاز دارند. در نتیجه، کارشناس منتخب دیوان، زمان و هزینه حل اختلاف را افزایش می‌دهد؛ زیرا به جای دو کارشناس از سه کارشناس استفاده می‌شود. به سخن دیگر، هر یک از طرفین به تعیین کارشناس منتخب خود پرداخته و دیوان داوری نیز به انتصاب کارشناس می‌پردازد (Sparling & others, 2016: 12).

۳.۱.۴. مفهوم تعیین کارشناس^۲

تعیین کارشناس در دسته روش‌هایی جای می‌گیرد که به روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات^۳ معروف هستند. طرفین ممکن است در شرط بازنگری قیمت، موضوع را به تعیین کارشناس ارجاع داده باشند. تعیین کارشناس با شهادت کارشناس متفاوت است. شهادت کارشناس ابزاری است که به دیوان داوری در تصمیم‌گیری و صدور رأی کمک می‌کند؛ در حالی که تعیین کارشناس، روشی مستقل برای حل و فصل اختلافات قراردادی است. تعیین

-
1. De Facto Decision Maker
  2. Expert Determination
  3. Alternative Dispute Resolution (ADR)

کارشناس را باید ارجاع اختلاف به طرف ثالث بی‌طرف برای حل آن با استفاده از تخصص شخصی وی تعریف کرد (باقرزاده، ۱۳۹۱: ۷۵).

تعیین کارشناس و مقررات مربوط به آن، نه تنها به صورت موردی، بلکه به صورت سازمانی نیز مورد توجه قرار گرفته است. مرکز بین‌المللی کارشناسی اتاق بازرگانی بین‌المللی^۱ که در سال ۱۹۷۶ تأسیس شد، از همکاری چند سازمان حرفه‌ای در قضایای مطروحه در نزد خود بهره می‌جوید. قواعد کارشناسی اتاق بازرگانی بین‌المللی^۲ به موضوع‌هایی مانند توصیه و انتخاب کارشناس و اداره نمودن رسیدگی کارشناسی و همچنین لزوم استقلال کارشناس پرداخته است (همان: ۸۰).

۲.۴. تمایز کارشناسی از داوری‌های بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری گاز

نقش کارشناسان در داوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز با نقشی که در سایر داوری‌های بین‌المللی دارند، متفاوت است. نقش کارشناسان در بازنگری فرمول قیمت‌گذاری، نقشی اصلی و مرکزی است. غالباً بیشتر حجم شهادت به شهادت کارشناسی اختصاص دارد. این حجم می‌تواند از نظر تعداد صفحات کتبی، مدت زمان شهادت شفاهی یا تمرکز بر مدارک قانونی ارائه شده توسط آن‌ها سنجیده شود. تنها دلایلی که در این داوری‌ها در دست است، مدارک ارائه شده در مرحله مذاکرات پیش از داوری است. مدارکی که در دست است، تنها به ده یا بیست صفحه می‌رسد؛ درحالی‌که شهادت کارشناسان به هزاران صفحه نیز می‌رسد و فرایند قانونی بیشتر متمرکز بر محتویات گزارش‌های کارشناسان است (Gibson & Moselle, 2014: 118).

نظر به این‌که بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، تابع شاخص‌های وزنی متفاوتی است که در فرمول قیمت‌گذاری اولیه پیش‌بینی شده و در برهه‌های زمانی به دلیل تغییر شرایط فنی، اقتصادی، بازاری، بازرگانی، تجاری-محیطی و حقوقی^۳ ارزش و وزن شاخص‌ها متغیر خواهد بود، طرفین پیش‌بینی می‌کنند که در بازه زمانی معینی یا به وقت اختلاف، فرمول قیمت‌گذاری مندرج در قرارداد را برای حل و فصل اختلاف به داوری ارجاع دهند. داوران به‌تنهایی نمی‌توانند دربارهٔ تعدیل فرمول قیمت‌گذاری تصمیم بگیرند. به همین دلیل کارشناسان در این زمینه ورود می‌کنند تا فرمول قیمت‌گذاری را بازبینی کرده، شاخص‌های مندرج در آن را اضافه یا کم کنند، وزن شاخص‌ها را افزایش یا کاهش دهند و در نتیجه، قیمت گاز نهایی را تعیین کنند. بنابراین کارشناسان در مسائل فنی و تخصصی اظهار نظر نموده و جنبه‌های موضوعی را بررسی می‌کنند و

1. ICC's International Center for Expertise

2. ICC's Expertise Rule· in force as from 1 January 2003.

3. TEFCEL Elements

جنبه حکمی و صدور رأی بر عهده دیوان داوری است. مبنای ارجاع اختلافات بازننگری فرمول قیمت‌گذاری گاز به کارشناسان، دشواری در بازمینی فرمول قیمت‌گذاری مندرج در قراردادهای گازی است که تحت تأثیر شاخص‌های تفلسی پیش‌گفته هستند.

شهادت کارشناسان در داوری‌های بازننگری فرمول قیمت‌گذاری گاز در سه محور اصلی انجام می‌گیرد. کارشناسان به بررسی اصول اقتصادی و مالی حاکم بر ترتیبات قیمت‌گذاری می‌پردازند. محور اول شهادت کارشناسان، اصول اقتصادی و مالی حاکم بر قیمت‌گذاری و موضوع‌های مرتبط با آن است. محور بعدی شهادت کارشناسان، تحلیل عوامل محرک بازننگری قیمت است. ارائه تحلیل دربارهٔ تعدیل قیمت، محور سوم شهادت کارشناسان است. چنانچه دیوان داوری به این نتیجه برسد که عوامل محرک بازننگری قیمت تحقق یافته‌اند، کارشناسان باید بررسی کنند که آیا فرمول قیمت مندرج در قرارداد نیاز به اصلاح و تعدیل دارد و در صورت وجود این نیاز، تعدیل قیمت مناسب چیست؟ در بندهای بازننگری قیمت، محور دوم و سوم نقش کارشناسان برجسته‌تر هستند. سرانجام با اصلاح فرمول قیمت‌گذاری، خروجی قیمت گاز به صورت کاهشی یا افزایشی خواهد بود و درنهایت، داوران تصمیم‌گیری و قیمت نهایی را به طرفین اعلام خواهند کرد.

دیوان داوری، به‌ویژه در مرحلهٔ تعدیل فرمول قیمت‌گذاری، از کمک کارشناس منتخب خود بهره خواهد برد. اگر دیوان داوری به اطلاع طرفین برساند که خواستار کمک گرفتن از کارشناس است، مراحل پیموده می‌شود. در گام اول، دیوان طرفین را دعوت می‌کند تا دربارهٔ اصول کلی و شرایط خاص انتخاب کارشناس نظر دهند. بعد از تبادل نظرات کتبی در این باره و در صورت نبود نظری مبنی بر رد انتخاب کارشناس، دیوان به طرفین پیشنهاد می‌دهد که در مورد فهرستی از سه کاندیدا به توافق برسند. دیوان یا از فهرست یادشده استفاده می‌کند و یا در صورت تهیه نشدن چنین فهرستی، خود به‌دنبال نامزد مناسب می‌گردد. در گام بعدی، دیوان با نامزدها مصاحبه کرده و انتخاب خود را به اطلاع طرفین می‌رساند تا به آن‌ها برای اظهار نظر دربارهٔ انتخاب خود فرصتی داده باشد. اگر طرفین کارشناس منتخب دیوان را رد نکردند، دیوان حدود اختیارات وی را مشخص می‌سازد. پس از آن دیوان با کارشناس جلسه‌ای خواهد داشت و او گزارش خود را به دیوان ارائه می‌دهد. پس از دریافت گزارش، طرفین کارشناس را دعوت به پرس‌آزمایی متقابل می‌کنند. بدین‌منظور طرفین، کارشناس و دیوان در جلسهٔ استماع کارشناس شرکت می‌کنند. پس از این جلسه و متعاقب تبادل لوایح پس از جلسه، دیوان تصمیم خود دربارهٔ فرمول قیمت‌گذاری بازننگری شده را اعلام می‌کند (Ason, 2019: 17-18).

استفاده از کارشناس منتخب دیوان در این دسته از داوری‌ها به دلایلی که پیش‌تر بیان شد، امر رایجی نیست؛ ازجمله این دلایل، خطر تبدیل شدن کارشناس به تصمیم‌گیرنده اصلی اختلاف است. بنابراین رویکرد رایج‌تر این است که هریک از طرفین، کارشناس منتخب خود را برمی‌گزیند و وی در حدود موضوع و با رعایت محدودیت‌ها و حریم‌ها عضو گروه طرفین می‌گردد. البته باید این نکته را در نظر داشت که کارشناس موظف به حفظ استقلال خود در جریان رسمی داوری است. در صورت اعمال این رویکرد، بهتر است گروه کارشناسی مناسب در مراحل اولیه اختلاف بازنگری فرمول قیمت‌گذاری تعیین گردد. طرفی که بازنگری قیمت را درخواست می‌کند باید قبل از ارسال اظهارنامه بازنگری قیمت، کارشناس خود را تعیین کند. فایده این امر آن است که نظر کارشناس از همان آغاز در لوائح و استدالات طرفین درج می‌شود. باید بین نظر ارائه‌شده کارشناس که در مرحله مذاکرات مورد توجه قرار می‌گیرد و بین کارشناسی که در فرایند داوری موظف به حفظ استقلال است، فرق گذاشت؛ به گونه‌ای که چنین کارشناسی نتواند به‌عنوان کارشناس مستقل و بی‌طرف در داوری متعاقب مذاکرات شرکت کند. دیوان می‌تواند از طریق تبادل نظر کارشناسی کارشناسان منتخب طرفین را در یک زمان مورد پرسش قرار دهد. نحوه انجام تبادل نظر کارشناسی در هر پرونده متفاوت است، اما اغلب بدین‌گونه است که وکلای مدافع طرفین، کارشناسان را مورد پرسی‌آزمایی متقابل قرار می‌دهند. این امر به دیوان در کشف نقاط تفاوت نظرات کارشناسان بسیار کمک خواهد کرد (Sparling & others, 2016: 12-13).

نتیجه

قراردادهای خریدوفروش گاز طبیعی برای بلندمدت منعقد می‌شوند و در نتیجه، درج قیمت ثابت در این قراردادها خردمندانه نیست. از این‌رو، موضوع تعدیل فرمول قیمت‌گذاری گاز مطرح می‌گردد. در این قراردادها برای حفظ تعادل اقتصادی قرارداد و انطباق قیمت با تغییرات بازار، شرط بازنگری قیمت گنجانده می‌شود. معمولاً این شرط به شیوه کلی نگارش می‌یابد؛ زیرا طرفین در زمان انعقاد قرارداد بلندمدت عرضه گاز طبیعی، امکان پیش‌بینی تمام تغییرات احتمالی آینده را ندارند. شیوه استاندارد در نگارش این شرط رعایت نمی‌شود، اما در بیشتر شروط بازنگری قیمت، مندرجات یکسانی یافت می‌گردد که عبارت‌اند از: معیارها و شرایط بازنگری فرمول قیمت‌گذاری، اظهارنامه و مذاکره در بازنگری فرمول قیمت‌گذاری و درنهایت ارجاع موضوع تعدیل فرمول قیمت‌گذاری به داوری.

دیوان دآوری پس از بررسی تحقق معیارها و شرایط بازنگری و در صورت اثبات تحقق آن‌ها، به تعدیل فرمول قیمت‌گذاری قرارداد می‌پردازد. حدود صلاحیت داوران در بازنگری فرمول قیمت‌گذاری قرارداد موضوعی بسیار مهم است که به مندرجات قرارداد و چهارچوب توافق طرفین بستگی دارد. دآوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، ویژگی‌های خاصی دارند که ازجمله آن‌ها می‌توان به کارشناسی‌محور بودن، حفظ روابط طولانی و راهبردی طرفین، حفظ ثبات قراردادی، پیشگیری از اختلافات، مدیریت اختلاف به جای حل و فصل اختلاف، اصل برد-برد و تخصصی بودن موضوع، اشاره کرد.

یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد دآوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، نقش کارشناسان در آن‌هاست. کارشناسان به سه طریق در این دسته از دآوری‌ها حضور دارند؛ شاهد کارشناس یا کارشناس منتخب طرفین، کارشناس منتخب دیوان دآوری و تعیین کارشناس. تعیین کارشناس با دآوری تفاوت‌های زیادی دارد، اما مهم‌ترین تفاوت آن است که این روش، خود روشی مستقل برای حل و فصل اختلاف است که در آن، شخص ثالث بی‌طرف تصمیم‌گیری می‌کند. تفاوت دیگر، شرط دآوری و شرط تعیین کارشناس است. شرط تعیین کارشناس در شمار شروط دآوری قرار نمی‌گیرد، بلکه شرطی مستقل است. آخرین تفاوت برجسته این دو نهاد، قابلیت اجرای تصمیمات آن‌هاست. تصمیم کارشناس به‌عنوان قرارداد قابلیت اجرا دارد، اما رأی داور به‌موجب کنوانسیون نیویورک لازم‌الاجراست.

سرانجام باید به این نکته اشاره کرد که عنوان دآوری به‌کار گرفته شده در دآوری‌های بازنگری فرمول قیمت‌گذاری گاز، عنوانی مجازی نیست و ماهیتاً کارشناسی بازنگری فرمول قیمت‌گذاری انجام نمی‌گیرد؛ چراکه: اولاً، شرط تعیین کارشناس با شرط دآوری متفاوت است؛ بدان معنا که طرفین مختارند در شرط بازنگری قیمت، موضوع تعدیل فرمول قیمت‌گذاری را به نهاد دآوری یا تعیین کارشناس ارجاع دهند. هنگامی که موضوع به دآوری ارجاع داده می‌شود، با وجود ماهیت ویژه این دآوری‌ها و نقش پررنگ کارشناسان، درنهایت دیوان دآوری است که تصمیم‌گیرنده است و رأی نهایی را صادر می‌کند؛ ثانیاً، کارشناسان منتخب طرفین در این دآوری‌ها، صرفاً به دیوان دآوری برای تصمیم‌گیری کمک می‌کنند. به سخن دیگر، نقش پررنگ کارشناسان، این دآوری‌ها را از لحاظ ماهوی به کارشناسی تبدیل نمی‌کند؛ زیرا حل اختلاف و تصمیم‌گیری درنهایت به عهده داوران است.

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

منابع

الف) فارسی

۱. باقرزاده، حسن (۱۳۹۱). «جایگاه کارشناسی در داوری بین‌المللی». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه پیام نور استان تهران*.
۲. زمانی، سارا (۱۳۹۷). «ارائه دلایل در داوری تجاری بین‌المللی». *رساله دکتری حقوق خصوصی، پردیس کیش دانشگاه تهران*.
۳. هدایی متنق، اکبر (۱۳۹۶). «عوامل بازنگری قیمت در قراردادهای نفت و گاز». *کنفرانس پژوهش‌های نوین ایران و جهان در روان‌شناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی، دوره اول*. در: <https://www.sid.ir/paper/895522/fa> (۱ بهمن ۱۴۰۱)

ب) خارجی

4. Ason, Agnieszka (2019). "Price Reviews and Arbitrations in Asian LNG markets". *Oxford Institute for Energy Studies*, No. 286084. DOI: <https://doi.org/10.26889/9781784671334>.
5. Baily, James and Lidgate, Rachel (2014). "LNG Price Reviews: A Sign of the Times". *Journal of World Energy Law and Business*, Vol. 7, No. 2. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwt017>.
6. Bohmer, Lisa. M (2015). "Arbitrating International LNG Disputes: Lessons Learned Over Two Decades". *Journal of World Energy Law and Business*, Vol. 8, No. 5. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwv025>.
7. De Berti, Giovanni (2017). "Experts and Expert Witnesses in International Arbitration: Adviser, Advocate or Adjudicator?". https://www.dejalex.com/wp-content/uploads/2017/12/publ_11_AYIA.pdf (Access 21 January 2023).
8. Final Award in Case 13504, (January 2007). in: "Extracts from ICC Arbitral Awards: Price Setting and Price Revision in the Energy Sector". in *ICC International Court of Arbitration Bulletin*, Vol 20/2, 2009, in The Trigger Phase, in Gas Price Arbitrations: Globe Law and Business, 2014, <https://jusmundi.com/en/document/publication/en-arbitration-and-changes-in-energy-prices-a-review-of-icc-awards-with-respect-to-force-majeure-indexation-adaptation-hardship-and-take-or-pay-clauses> (Access 20 January 2023).

9. Gibson, Colm and Boaz Moselle (2014). "The Role of the Expert in Price Review Arbitrations". *Gas Price Arbitrations: A Practical Handbook*, Globe Law and Business, 117-129.
10. Griffin, Paul and Frances Van Eupen (2014). "The Future for Price Reviews". *Gas Price Arbitrations: A Practical Handbook*, Globe Law and Business, 141-157.
11. Holland, Ben and Phillip Spencer Ashley (2012). "Natural Gas Price Reviews: Past, Present and Future". *Journal of Energy & Natural Recourses Law*, Vol. 30, No 1, 29-44, DOI:10.1080/02646811.2012.11435282.
12. ICC Case No 15051, *ICC International Court of Arbitration Bulletin* (2014). 25(2), in "Taming Price Review Clauses: Lessons from the Transactional and Arbitration Battlefields": LNG 18 Perth Australia, 2016. https://marketingstorageragrs.blob.core.windows.net/webfiles/taming_price_review_clauses.pdf (Access 21 January 2023).
13. ICC's Expertise Rule, in force as from 1 January 2003, at <https://iccwbo.org> (Access 21 January 2023).
14. Leijten, Marnix and Martje De Vries Lentsch (2014). "The Trigger Phase". *Gas Price Arbitrations: A Practical Handbook*, Globe Law and Business, 33-47.
15. Levy, Mark (2014). "Drafting an Effective Price Review". *Gas Price Arbitrations: A Practical Handbook*, Globe Law and Business, 9-21.
16. McNAIR CHAMBERS (2013). "LNG Price Review Disputes". https://www.mcnairchambers.com/client/publications/2013/LNG_PRICE_REVIEW_DISPUTES_.pdf (Access 21 January 2023).
17. Sparling, Steven., John Magnin, Peter Morton, John Gilbert and Ania Farren (2016). "Taming Price Review Clauses: Lessons from the Transactional and Arbitration Battlefields". *LNG 18 Perth Australia*. https://marketingstorageragrs.blob.core.windows.net/webfiles/taming_price_review_clauses.pdf (Access 21 January 2023).
18. Stultz-Karim, S.P and Hugh Fraser (2009). "Expert Determination in International oil & Gas Disputes: The Impact of Lack of Harmonization in Reserves Classifications Systems and Uncertainty in Reserve Estimates". *Society of Petroleum Engineers*. <https://doi.org/10.2118/105361-MS>.
19. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, 1985 with amendments as adopted in 2006.
20. Uzezi Azaino, Efe (2008). "Natural GAS Contracts: Do Take or Pay Clauses Fall Foul of the Rule against Penalties?". *Official Gazette, Ministry of Mining and Energy*, 5-13. <https://www.studocu.com/engb/document/university-of-dundee/corporate-finance/natural-gas-contracts-do-take-or-pay-clauses-fall-foul-of-the-rule-against-penalties/16271195> (Access 21 January 2023).
21. Von Mehren, George (2014). "The Arbitrator's Role". *Gas Price Arbitrations: A Practical Handbook*, Globe Law and Business, 91-103.
22. Young, Michael (2014). "Procedural Issues Arising in Price Review Arbitrations". *Gas Price Arbitrations Arbitrations: A Practical Handbook*, Globe Law and Business, 21-33.